

LÜBNAN'DA ERMENİ DİASPORASI

Dr. Erdal İter*

1. Diaspora Ermeniliği ve Yapısı:

Ermeni kuruluşları, partileri ve yazarları, Ermeniler'in 1915 tehcirini müteakip dünyanın çeşitli ülkelerine göç ettiklerini, bu tehcir olayı vuku bulmasaydı Ermeniler'in bugün Anadolu topraklarında var olacaklarını bıkmadan-usanmadan dünya kamuoyuna empoze etmeye çalışmaktadırlar.¹ Ancak tarihî kaynaklar incelendiğinde, bu iddianın, sözde "Ermeni Davası" (Hay Tahd)'ni desteklemek amacıyla ortaya atıldığı görülmektedir. Ermeni göçlerinin sebeplerini, dört grupta toplamak mümkündür.

1. Ermeniler'in paraya (ticarete) ve servete düşkünlükleri,²

2. Ermeniler'deki maceraperestlik ruhu,³

3. Hıristiyanlık'taki mezhep kavgaları, Ermeniler'in Ortodokslar (Bizans = Doğu Roma İmparatorluğu) tarafından hor görülmeleri ve dinî baskılar,⁴

4. Tarih boyunca bağımsız bir devlet kuramayan Ermeniler'in, tarih boyunca metbûlarına karşı ihanet içinde bulunmaları.⁵

İşte bugün Ermeniler'in çeşitli ülkelerde bulunmalarının sebebi, çağlar boyunca devam eden kitle halindeki göçleri ve hıyanetleri yüzünden tehcir edilmeleridir.

* Tarihçi-Yazar.

1 Ermeniler'in propaganda temaları için bkz., Erdal İter, Ermeni Propagandasının Kaynakları, (Ankara: Kamu Hizmetleri Araştırma Vakfı, 1994), s. 33-36, 44.

2 J. Laurent, "Les origines médiévales de la Question Arménienne," Revue des Etudes Arméniennes, tome I, fascicule I, (Paris 1920), s. 2, 37-46.

3 J. Laurent, a.g.m., gösterilen yer.

4 Msl. bkz., Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi ve Papaz Grigor'un Zeyli, (Türk.trc., Hrnt D. Andreasyan), (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1962), s. 111-112, 122.

5 Jacques de Morgan, Histoire du Peuple Arménien, (Paris 1919), s. 207; Işın Demirkent, Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi, (İstanbul 1974), s. 145-146; Armenians in Ottoman Documents (1915-1920), (Ankara: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 1995).

Diaspora Ermenileri'nin⁶ teşkilatlanması ampirik tiptedir. Diaspora'da, insanı şaşırtacak derecede birçok teşkilât, dernek, parti ve hareketler vardır. Diaspora Ermeniliği'nin bugünkü yapısının en önemli unsurları arasında, Ermeni Siyasal Partileri (Taşnak, Hınçak, Ramgavar), Kiliseleri (Gregoryen, Katolik, Protestan), Yardım Kurumları (Ermeni Kızılhaçı, Ermeniler'e Yardım Birliği = Ermeni Mavi Haçı), ve Kültür Dernekleri sayılabilir.

Ermeni literatürü, diasporada yaşayan Ermeni cemaatlarını altı grupta toplamaktadır:⁷

1. Kendileri veya ataları belli bir merkezden, iki veya daha fazla dış ülkelere yayılmış olanlar,

2. Sözde anavatanları ile ilgili ortak bir hatıra, görüntü ve mitolojiye sahip olanlar,

3. Kendilerinin, evsahibi toplum tarafından bütünü ile kabul edilmediklerine ve muhtemelen edilemeyeceklerine inanmış olan ve bu sebeple bu toplumdaki kısmen soğutulmuş ve izale edilmiş olanlar,

4. Anavatanlarını, kendilerinin gerçek, ideal yurdu olarak gören ve şartlar uygun olduğu zaman eninde sonunda kendilerinin veya torunlarının dönecekleri bir yer olarak görenler,

5. Toplu olarak kendilerini, sözde orijinal vatanlarının korunması veya yeniden oluşturulmasına ve bu anavatanın güvenliği ve refahına adanmış olduklarına inanmış olanlar,

6. Şahsen veya vekâleten, anavatanları ile şu veya bu yolla ilişkilerini devam ettirenler.

İşte bu şekilde bir inançla dolu olan Ermeniler'in buldukları en önemli merkezlerden birisi de Lübnan'dır.

⁶ Diaspora Ermeniliği ve çeşitli ülkelerdeki Ermeni kolonileri için bkz., Les Comités rév. Arméniens et La Colonie arménienne d'Amérique, (Constantinople 1918); Jacques de Morgan, a.g.e., s. 279-298; Gregory L. Aftandilian, Armenia, Vision of a Republic: The Independence Lobby in America, 1918-1927, (Boston: Charles River Books, 1981); N. Nisa Bayramoğlu, Amerika Birleşik Devletleri'nde Lobi Faaliyetleri, (Ankara, Dış Politika Enstitüsü, 1985), s. 42-75; Bilâl N. Şimşir, "Ermeni Propagandasının Amerika Boyutu Üzerine," Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumu İle İlişkileri Sempozyumu (8-12 Ekim 1984, Erzurum), (Ankara 1985), s. 79-124; Esat Uras, The Armenians in History and the Armenian Question, (Istanbul 1988), s. 38-78; Christopher J. Walker (ed.), Armenia and Karabagh, (London 1991), s. 49-58; Şenol Kantarcı, "Ermeni Lobisi: ABD'de Ermeni Diasporası'nın Oluşması ve Lobi Faaliyetleri," Armenian Studies, Issue: 1 (March-April-May), (Ankara 2001), s. 139-169.

⁷ Salpi Haroutunian Ghazarian, "Brave New World: Armenians in Transition," Armenian Voice, Nu. 11 (February 1992), s. 14.

2. Lübnan Ermeniliği'nin Doğuşu:

Millî Mücadele (1919-1922) döneminde Fransız ve İngiliz işgal kuvvetleri ile birlikte Maraş, Urfa ve Antep'de Türkler'e, akla ve hayale gelmeyen baskı ve zulüm uygulayan Ermeniler'in büyük bir bölümü (Ermeni kaynaklarına göre, 120.000 Ermeni), Ankara Antlaşması (20 Ekim 1921)'ni müteakip, Çukurova (Kilikya)⁸ ve çevresinin boşaltılması sırasında Fransızlar tarafından Suriye ve Lübnan'a taşınmışlardı.⁹ Böylece, Fransa'nın himayesinde Çukurova'da bir "Millî Ermeni Yurdu" kurma operasyonu başarısızlıkla sonuçlanmıştı.

Fransa'nın Adana Konsolosu Laporte, Adana'dan İskenderun'a giden Sis Katogigosu'na 1921 Kasım'ında mevcut durumu açıklarken, "Gelecek olan hükümet (Türk idaresi) âdil olacak ve azınlıkların menfaatlarını koruyacaktır. Bunun için göç edenleri (Ermenileri) sefaletten ve mülklerini tehlikeye düşürmekten kurtarmak lâzımdır. Bu sebeple, gidenler geri dönsünler... Kilikya'da Fransızlar sizler için 5.000 evlâdını toprağa verdi." sözlerini sarfetmiş, ancak Sis Katogigosu Konsolosun tarihi yanılıklarını açıklarken, "...Fransızlar'ın bize yaptıklarını takdirle anarız. Ama buna karşılık 30.000 Ermeni de Mütareke'den (Mondros) beri Fransızlar için ölmüşlerdir."¹⁰

Aslında, Fransız generalleri ve subaylarının büyük çoğunluğu, Fransız ordusu saflarında Anadolu'nun işgaline katılan Ermeni Lejyonu'ndan bezmişlerdi. Fransa'ya çektikleri mesajlarda, bu lejyona mensup Ermeniler'in sadece intikam hisleri ile davrandıklarını, Türk köylerini yakıp yıktıklarını, böylece Fransız aleyhtarlığının süratle yayıldığını bildirmişlerdi. Fransızlar ise, "Sizlere bu bereketli topraklarda yeni bir vatan kuracağız." diye, dünyanın dört bir yanından koparıp getirdikleri Ermeniler'e, Millî Mücadele sonunda, "Türkler geliyor, katliâma girişecekler." sözleri ile onları peşlerine takarak sürüklemişlerdi.¹¹

16. yüzyıl başında Osmanlı İmparatorluğu'nun hakimiyetine geçmiş olan Lübnan, Birinci Dünya Savaşı'na kadar 400 yıl

⁸ Kilikya, Toros Dağları, Amanos Dağları ve Akdeniz arasında kalan bölgedir. İdarî anlamda ise Kilikya, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Adana Vilâyeti'ne verilen coğrafi isimdir. Kilikya'nın sınırları zaman zaman değişmiştir.

⁹ Esat Uras, a.g.e., s. 969.

¹⁰ Kasım Ener, Çukurova Kurtuluş Savaşında Adana Cephesi, (Ankara: Türkiye Kuvayı Milliye Mücahit ve Gazileri Cemiyeti, 1970), s. 286-287; Ayrıca bkz., Erdal İtler, "Millî Mücadele'de Doğu Lejyonu (Legion d'Orient)'nun Fransız İşgal Bölgesindeki Fonksiyonu," Atatürk Yolu, Sayı: 3 (Mayıs 1989), s. 419-436.

¹¹ Erdal İtler, a.g.m., gösterilen yer.

Suriye ve Lübnan'ın iyi bir pazar ve hammadde kaynağı olması ve çeşitli limanlarının Akdeniz ticaretindeki stratejik mevkiî Fransa'nın iştahını kabartan nedenlerden idi.

Büyük Lübnan, Fransa'nın himayesinde olan Maruni Hıristiyanlar ile bunların geleneksel düşmanları Dürziler'in yaşadıkları eski Osmanlı vilâyetine ek olarak Beyrut, Trablus, Sayda ve Sur'un ve ülkenin içinde uzanan Bekaa vadisini de kapsamakta idi.¹³ Suriye ve Lübnan'ın iyi bir pazar ve hammadde kaynağı olması ve çeşitli limanlarının Akdeniz ticaretindeki stratejik mevkiî Fransa'nın iştahını kabartan nedenlerden idi.¹⁴ İşte Fransızlar bu şartlar altında Ermeniler'i, etnik ve dinî yönlerden karışık olan Lübnan'a yerleştireyorlardı.

Fransız yönetimi, Anadolu'dan ve özellikle Adana, Maraş ve Antep vilâyetlerinden Lübnan'a göç eden Ermeniler'e, 31 Ağustos 1924 tarihinde "Lübnan Vatandaşlığı" hakkını tanıdı.¹⁵ Halbuki, Lozan Antlaşması (24 Temmuz 1923)'nin 31. Maddesi'nde, "Onsekiz yaşını aşmış olup da Türk uyrukluğunu yitiren ve 30. Madde uyarınca hukuk açısından yeni bir uyrukluğa edinmiş bulunan kimseler, işbu Antlaşma'nın yürürlüğe giriş tarihinden başlayarak, iki yıllık bir süre içinde Türk uyrukluğunu seçebileceklerdir."¹⁶ deniliyordu. Bu madde ile, daha önce Osmanlı İmparatorluğu vatandaşı olan ve yeni kurulan devletlerin vatandaşlığına kabul edilmiş olan herkesin iki yıl içinde Türk vatandaşı olarak Türkiye'ye gelebileceği karara bağlanmıştı. Bu madde, savaş sırasında göç ettirilen veya hangi sebeple olursa

¹² M. C. Şehâbeddin Tekindağ, "Lübnan," İslâm Ansiklopedisi, 7. Cilt, (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı, 1988), s. 106 a; Fahir Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1914-1980), (Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları, 1983), s. 198.

¹³ David Fromkin, Barışa Son Veren Barış: Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı? (1914-1922), (İstanbul: Sabah Kitapları, 1993), s. 437.

¹⁴ Bige Yavuz, Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri, Fransız Arşiv Belgeleri Açısından (1919-1922), (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1994), s. 90.

¹⁵ Hratch Bedoyan, "The Social, Political and Religious Structure of the Armenian Community in Lebanon," The Armenian Review, Vol. 32, Nu. 2/126 (June 1979), s. 120.

¹⁶ Lozan Barış Konferansı: Tutanaklar-Belgeler-Konferansda İmzalanan Senetler (30 Ocak ve 24 Temmuz 1923), İkinci Takım, C. II, (çevr., Seha L. Meray), (İstanbul 1993), s. 9.

olsun, savaş sonrası döneminde Türk toprakları üzerinde bulunmayan Osmanlı Ermenileri için de geçerli idi. 31. Madde, Türkiye'ye dönmek isteyen Ermeniler için biçilmiş kaftandı. Bu madde uyarınca, bir zamanlar Osmanlı vatandaşı olan her Ermeni 24 Temmuz 1925 tarihine kadar Türkiye'ye dönebilirdi. Bu maddeyi hiç dikkate almamış olan yurtdışında bulunan Ermeniler'in de, Türk vatandaşlığı ile ilgileri ortadan kalkmış oluyordu. Anadolu'dan Beyrut'a gelip yerleşen Ermeniler, kendi mahallelerini, okullarını, hastahanelerini, kiliselerini, sosyal, kültürel ve politik derneklerini kurarak, Lübnan'ın siyasi mukadderatında etkin bir rol oynama gayretine giriştiler. Beyrut'a ilk gelen Maraş Ermenileri, kısa zamanda kendi kasabalarını kurarak, Beyrut nehrinin doğu kıyısında arsalar ve bahçeler satın aldılar. Kozan (Sis), Adana, Amanos (Gâvur Dağları) ve Van Ermenileri, Beyrut'un kuzeydoğusunda bulunan Bourj Hammond banliyösünü kurdular.¹⁷

Böylece, Birinci Dünya Savaşı'ndaki kargaşalıkların sonunda, Lübnan, OrtaDoğu'da geniş bir Ermeni nüfusuna vatan oldu ve Ermeniler'in sayısı toplam nüfusun % 6'sına ulaştı.¹⁸

Suriye ve Lübnan'a yapılan ikinci bir Ermeni göçü, 1939 yılında gerçekleşecektir. Fransız mandasında kalmış olan bölgedeki İskenderun Sancağı'nın 1939 yılında Türkiye'ye teslim edilmesinden sonra da, Fransızlar tarafından 1919 ve 1921 yıllarında Çukurova, Erzin, Dört Yol, İskenderun, Belen, Kırıkhan ve Samandağ ile çevre köylere yerleştirilen Ermeniler de Suriye ve

Lübnan'a göç edeceklerdir.¹⁹ Böylece, İkinci Dünya Savaşı arifesinde, ikinci defa, Çukurova ve çevresinde yeni bir "Ermeni Yurdu" yaratma girişimi de başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

**Lübnan'a yerleşen
Ermeniler, iki-üç kuşak
sonra, yine bir hayal
uğruna, bu defa Antilyas
(Kilikya = Sis)
Katogigosluğu'nun
riyasetinde, uluslararası
terörizmin temsilcisi
olarak yeniden gündeme
geleceklerdir.**

Lübnan'a yerleşen Ermeniler, iki-üç kuşak sonra, yine bir hayal uğruna, bu defa Antilyas (Kilikya=Sis) Katogigosluğu'nun riyasetinde, uluslararası terörizmin temsilcisi olarak yeniden gündeme geleceklerdir.

¹⁷ Meguerditch Bouldoukian, "Armenian Business in Lebanon," The Armenian Review, Vol. 32, Nu. 2/126 (June 1979), s. 131.

¹⁸ Christopher J. Walker, Armenia: The Survival of a Nation, (New York: St. Martin's Press, 1980), s. 365.

3. Lübnan'daki Ermeni Siyasî Partileri ve Lübnan Ermeniliği'nin Geçirdiği Dönemler:

Lübnan'daki Ermeni toplumunun politik ve kültürel hayatlarında rol oynayan üç parti bulunmaktadır: Taşnak, Hınçak ve Ramgavar.

Lübnan'daki ilk Ermeni siyasî kuruluşu Taşnak Partisi'dir. 1901 yılında, Beyrut Amerikan Üniversitesi öğrencileri tarafından faaliyete geçirilmiştir.²⁰ 1890 yılında Tiflis'de kurulan ve Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Ermeni isyanlarında başrolü oynayan Taşnak Partisi, 1918-1920 tarihleri arasında kısa ömürlü olan Ermenistan Cumhuriyeti Hükümeti'ni tesis etmiş, ancak Komünistler'in darbesinden sonra Lübnan, ABD, İran, Fransa ve diğer birçok ülkeye dağılmıştır. Yürürlüğe konulmayan 1920 Sevr Antlaşması'nda belirlenen Türkiye'den alınacak topraklar ile Ermenistan Cumhuriyeti

**Taşnaklar, Lübnan
Parlamentosu'nda temsil
edilen en etkin Ermeni
partisidir.**

topraklarını birleştirerek büyük Ermenistan'ı kurmak amacındadır.²¹ Taşnaklar, Lübnan Parlamentosu'nda temsil edilen en etkin Ermeni partisidir. Taşnak Partisi'nin bugün, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne ve Türkler'e karşı acımasız bir şekilde faaliyet yürütmesinin altında, 1920 yılında kendi liderliğinde kurulan Ermenistan ordusunun, Mustafa Kemal Paşa (Atatürk) ordularına karşı uğradığı yenilgi ve 2/3 Aralık 1920 tarihinde imzalamaya mecbur bırakıldığı Gümrü (Alexandropol) Antlaşması'nın ezikliği yatmaktadır.

Hınçak Partisi, 1887 yılında Cenevre'de kurulmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Ermeni isyanlarında Taşnak Partisi kadar etkin rol oynamıştır. Lübnan, ABD, Fransa ve Ermenistan Cumhuriyeti'nde faaldir. Türkiye'den alınacak toprakların Ermenistan Cumhuriyeti'ne ilhaki amacındadır.²²

Ermeni literatüründe nötr olarak nitelendirilen Ramgavar Partisi ise, sosyal ve kültürel meselelere eğilerek Ermeniliğin bekasını sağlamak amacındadır. 1908 yılında İstanbul'da organize olan

¹⁹ Jean-Pierre Alem, L'Arménie, (Paris: Presses Universitaires de France, 1972), s. 67; Jean Mécérian, Histoire et institutions de l'Eglise Arménienne, (Beirut:Imprimerie Catholique, 1965), s. 108-109; Mehmet Tekin, Hatay Tarihi, (Antakya 1993), s. 244.

²⁰ Hratch Bedoyan, a.g.m., s. 124.

²¹ Erdal İter, Ermeni Propagandasının Kaynakları, s. 13.

²² Erdal İter, a.g.e., gösterilen yer.

Ramgavar Partisi, liberalliği, anti-devrimciliği ve *Laissez-faire* (bırakınız yapsınlar) kuralını benimsemiş idi.²³ Ramgavarlar bugün, Ermeniliğin kurtarılması için uluslararası Ermenilik ile dağınık örgütlerin sıkı bağlar kurarak daha etkin örgütlenmelere gidilmesini istemektedirler. Ramgavar Partisi'nin, Hınçak Partisi'ne eğilimi vardır.²⁴

Lübnan'daki Ermeni cemaati, dört önemli dönem geçirmiştir:²⁵

a. 1934-1947 Dönemi:

Bu dönemde, Lübnan'daki Taşnaklar, Hınçaklar, Ramgavarlar ve Ermeni Komünistleri, ülke yönetimine girebilmek için aktif bir politika takip etmişlerdir. 1934'de Lübnan Parlamentosu'na Ramgavar Partisi'ne mensup bir milletvekili girebilmiştir. 1937 yılında yapılan seçimleri Taşnak Partisi adayları kazanmıştır. 1943 seçimlerinde Parlamento'ya bir Taşnak ve bir Ramgavar milletvekili girmiştir. Ayrıca, 1943 seçimlerinde Taşnak - Hınçak güçbirliği doğmuştur.

b. 1948-1957 Dönemi:

1947'den sonra, bir tarafta Taşnak, diğer tarafta Hınçak, Ramgavar ve Ermeni Komünistleri iki zıt kutba ayrılmışlardır. Bu mücadele sonunda, 1951, 1953 ve 1957 yılı Parlamento seçimlerini Taşnak Partisi'nin adayları kazanmış ve Parlamento'da 1951'de 2, 1953'de 2, 1957'de 3 milletvekili ile temsil edilmişlerdir. Bu dönemde, Taşnak partisi bir kitle partisi haline gelmiştir.

c. 1958-1972 Dönemi:

Bu dönemde, Taşnak Partisi disiplinli parti teşkilâtı ve milli hislere hitap eden sloganları sayesinde parti programını, Ermeni ideallerinin gerçekleşmesi için metod olarak kullanmıştır. 1970'lere kadar Taşnaklar, Türkiye'nin yanında Sovyetler Birliği'ni de baş düşmanları olarak mütalâa etme eğilimi göstermişlerdir. Bu dönemde artık, Türkiye Taşnaklar'ın hedefi haline gelecektir.

²³ Richard G. Hovannisian, *Armenia on the Road to Independence*, 1918, (Berkeley: University of California Press, 1967), s. 282.

²⁴ Erdal İter, a.g.e., gösterilen yer.

²⁵ Hratch Bedoyan, a.g.m., s. 126-127; Michael M. Gunter, "The Armenian Dashnak Party In Crisis," *Crossroads* (Nu.26, 1987), s. 82-83; Aghop H. Der-Karabetian, "Image and Self-Image of Armenians in Lebanon: A Psychosocial Perspective," *The Armenian Image in History and Literature*, (Ed.: Richard G. Hovannisian), (Malibu, California 1981), s. 241-249; Hassan Krayem, "Political Parties and Electoral Systems in Lebanon and Israel: Interactive Reinforcement," <http://almashriq.hiof.no/ddc/projects/pspa/krayem/krayem.html>.

Taşnak Partisi, 1972 yılında Viyana'da yapılan XX. Dünya Kongresi'nde, Lübnan Ermeni gençliğini, yeni bir militan tutuma doğru yönlendirmek ve ayrıca partinin radikal ve tutucu eğilimlerini birleştirmek için kararlar almıştır. 1945 yılından 1965 yılına kadar Sovyet Rusya'nın teşvik ve tahrikleriyle Marksist - Leninist ideolojiyle sistemli olarak yeraltında organize edilen sözde "Ermeni Meselesi", 1965 yılından itibaren yeniden birdenbire ortaya çıkarılmış ve örgütlenme, 1972 yılı sonuna doğru tam anlamıyla organize edilmişti. Taşnak Partisi yapılan seçimler sonunda Lübnan Parlamentosu'nda, 1960'da 4, 1964'de 4, 1968'de 3, 1972 yılında da 2 milletvekili ile temsil edilmiştir.

d. 1973-1986 Dönemi:

Bu dönemde, Lübnan'da Türkiye'ye karşı Ermeni terör örgütlerinin yeniden kurulduğu görülmektedir. Bu örgütler arasında, ASALA (Ermenistan'ın Kurtuluşu İçin Ermeni Gizli Ordusu), ASALA - RM (ASALA - Devrimci Hareketi) ve JCAG (Ermeni Soykırımı Adalet Komandoları) sayılabilir. Son örgütün, Taşnak Partisi tarafından organize edildiği bilinmektedir. Bu yıllar arasında, Türk ve yabancı kişi ve kuruluşlarına yöneltilen çok sayıda eylem, anılan terör örgütlerince üstlenilmiştir.²⁶ Diğer taraftan, bu dönemde Taşnaklar ile ASALA arasında başlayan liderlik ihtilâfı, iki taraftan da insan kaybına sebep olmuş ve Taşnak Partisi'nde kriz başlamıştır.

1975-1977 yılları arasındaki Lübnan İç Savaşı ve daha sonraki olaylar ise, Lübnan Ermeniliği için bir felâket olmuştur. Savaşın getirdiği şartlar içinde Ermeniler'in bir kısmı, Lübnan dışına göç etmek zorunda kalmışlardır. Lübnan İç Savaşı'ndan önce, ülkedeki Ermeni nüfusu 170.000 iken, savaş sonrası Lübnan'da 100.000 Ermeni bulunuyordu.

Bugün itibariyle, Lübnan'daki Ermeni nüfusu 116.214'dür. Bunun 88.601'i Gregoryen Ermeni, 20.259'u Katolik Ermeni ve 7.354'ü Protestan Ermeni'dir. Ermeniler'in yoğun olarak buldukları yer, Bourj Hammond'dur.²⁷ Lübnan Parlamentosu'nda ise Ermeniler, 6 Gregoryen milletvekili tarafından temsil edilmektedirler.²⁸

²⁶ Bkz., Michael M. Gunter, *Pursuing the Just Cause of their People: A Study of Contemporary Armenian Terrorism*, (New York: Greenwood Press, 1986); Francis P. Hyland, *Armenian Terrorism: The Past, the Present, the Prospects*, (Boulder: West Press, 1991).

²⁷ Ara Sanjian, "Armenians and the 2000 Parliamentary Elections in Lebanon," <http://groong.usc.edu/ro/ro-20000907.html>.

²⁸ "Lebanon Parliament 2000-2005 Legislature," http://lebanoembassy.org/country_lebanon/parlam.html.

Lübnan Ermenileri'ni kendi programına göre yönlendiren Taşnak Partisi, Homenetmen Spor Klübü, Hamazkaine Kültür Derneği, Lübnan Ermenileri'ne Yardım Derneği vasıtası ile çalışmalarını sürdürmektedir. Hınçak Partisi, Homenmen Spor Klübü ve Yeni Nesil Kültür Derneği'ni elinde bulundurmaktadır. Ramgavar Partisi'nin kontrolünde bulunan kuruluşlar ise, Tekeyan Kültür Derneği ve Ermeni Genel Yardım Birliği'dir.²⁹

4. Antilyas (Kilikya = Sis) Katogigosluğu'nun Yeniden Yapılanması ve anti-Türk Propagandası:

Gregoryen Ermeni Kilikya Katogigosu'nun, Katolik Ermeni Kilisesi Patriği'nin ve Orta-Doğu'daki Protestan Ermeni Kiliseleri Birliği Başkanı'nın ikâmet ettiği yer Beyrut'tur. Lübnan Ermenileri'nin büyük çoğunluğu Gregoryen (Apostolik) Kilisesi'ne bağlıdır. Gregoryen Kilisesi, 1921 yılında Kozan (Sis)'dan ayrılarak, önce Adana'ya, oradan Halep'e ve daha sonra da 1929 yılında Beyrut'un

Lübnan Ermenileri'nin büyük çoğunluğu Gregoryen (Apostolik) Kilisesi'ne bağlıdır.

Antilyas semtindeki binasına taşınmıştır.³⁰ Ancak, kilise yer değiştirmesine rağmen, ortaçağdaki "Kilikya = Sis Kilisesi" adını değiştirmemiştir. Başlangıçta, Lübnan (Beyrut), Suriye (Şam, Halep), ve Kıbrıs (Lefkoşa) ile sınırlı olan yetki alanı, daha sonra, 1956 yılında önemli ölçüde genişlemiş, Yunanistan (Atina), İran (Tebriz, Tahrah, İsfahan), Kuzey Amerika (New York) ve Kuveyt de yetki alanına katılmıştır.³¹

Antilyas Katogigosluğu 1941 yılına kadar, Osmanlı İmparatorluğu döneminde, 1863 yılında ilân edilen "Ermeni Milleti Nizâmnâmesi" ne göre yönetilmiş, bu tarihten sonra çıkarılan "Kilikya Katog'gosluğu Nizâmnâmesi" (Kilikya Görüşü)'ne göre, yeni bir hüviyet kazanmıştır. Bu yeni nizâmnâmeye göre, kilisenin en önemli organı, sadece erkek üyelerin alındığı 21 üyeden teşekkül eden Cemaat Meclisi'dir. Cemaat Meclisi ise, kendi içinden Dinî Meclis ile Sivil Meclis'i seçer. Bunların dışında, dört yıl süre ile

²⁹ Hratch Bedoyan, a.g.m., s. 128; Sima Aprahamian, "A Multitude of Overlapping Identities: A Lebanese Armenian Community in the Bekaa Valley of Lebanon," *The Armenian Review*, Vol. 43, Nu. 1/169 (Spring 1990), s. 77.

³⁰ Jean-Pierre Alem, a.g.e., s. 104; Avedis K. Sanjian, *The Armenian Communities in Syria under Ottoman Dominion*, (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1965), s. 259.

³¹ Jean-Pierre Alem, a.g.e., s. 111; Christopher J. Walker, a.g.e., s. 369.

seçilen Mahallî Meclis vardır. Sivil Meclis üyeleri, halkın içinden geldikleri sebebi ile dinî üyelere daha yetkilidirler.³²

1920-1943 yılları arasında Fransız manda yönetimi döneminde, bütün Ermeni siyasî partileri, hem parti mensupları ve hem de parti yandaşları tarafından Kilise meclislerinde temsil edildiler. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra (1948'lerde), Lübnan'daki Ermeni siyasî hayatı açık bir değişikliğe uğradı. Bir tarafta Taşnak Partisi ve onun destekleyicileri, diğer tarafta ise Hınçaklar, Ramgavarlar ve Ermeni Komünistleri'nden teşekkül eden anti - Taşnak güçleri ile iki kutuplu bir sistem ortaya çıktı. Meclislerde parti hizipleşmeleri yüzünden zaman zaman sert tartışmalar oldu. Kilise içindeki çatışmalar iki yıl devam etti. Nihayet, 1958 yılında, Kilise Cemaat Meclisi'nde 19 üyeden 11'i, çatışmaları önleyemediği bahanesiyle Kilikya Katogigosu I. Zareh (1956 - 1958)'e muhalefet ederek onun görevden uzaklaşmasını sağladılar. Böylece, Lübnan Gregoryen Kilisesi, "Kilikya Katogigosluğu Nizâmnamesi" nin savunucusu olan Taşnak Partisi'nin kontrolüne girdi. Taşnak Partisi'nin Beyrut'ta güçlenmesi ve Kilise ile işbirliği yapmasından sonra, Antilyas Katogigosluğu yeni dinî teşkilatlanması ile, ABD ve Avrupa'dan dinî, sosyal ve eğitim hizmetlerinin geliştirilmesi için büyük meblâğlara ulaşan yardımlar almaya başlayacaktır.³³ Böylece, Kilikya Ermeni Kilisesi, Taşnak Partisi ile işbirliği yaparak, hem Eçmiyazin (Erivan) Katogigosluğu'nun hakimiyet sahası dışında kalan Ermeni kiliselerinin merkezi durumuna gelmiş ve hem de Lübnan'daki diğer Ermeni partilerinin ikinci plâna düşmelerini sağlamıştır.

Ortaya çıkan bu durum, kilise ile Taşnak Partisi'nin işbirliği, az sonra Türkiye'ye yönelik yıkıcı faaliyetlerde Lübnan'ın odak noktası haline gelmesine neden olacaktır. Taşnak Partisi'nin etkisi ve kontrolü altına giren Antilyas Katogigosluğu, tamamen siyasî faaliyetler içerisinde kalacaktır. Özellikle, Kıbrıs doğumlu Katogigos I. Horen (1963-1977) ve Kesep doğumlu II. Karekin (1983-1995)³⁴ Türkiye ve Türklük aleyhindeki propagandaları ile tanınacaklardır.

10 Nisan 1969 tarihinde ABD'yi ziyaret eden I. Horen, New York hava alanında ABD adına, temsilcilerin de hazır bulunduğu

³² Bedoyan, a.g.m., s. 121.

³³ Hratch Bedoyan, a.g.m., s. 123.

³⁴ Antilyas Katogigosu II. Karekin, 4 Nisan 1995 tarihinde, Erivan-Eçmiyazin Kilisesi'nde yapılan Katogigosluk seçimi sonucunda, Levon Ter-Petrosyan'ın koruyuculuğu altında Eçmiyazin Kilisesi'nin 131. Katogigosu olarak gösterilecek ve I. Karekin adı ile makama oturacaktır (Marmara, 5.4.1995).

kalabalık bir topluluk tarafından karşılanmış, Başkan Nixon ve yardımcısı tarafından kabul edilmiştir. I. Horen, Başkan ve yardımcısına bir "üstünlük nişanı" olarak kabul edilen "Kilikya Büyük Haç Nişanı" nı takmış, yaptığı konuşmada da ABD'nin Ermeni Davası (Hay Tahd)'na sahip çıkmasını istemiştir.³⁵

I.Horen'in, 1970'li yılların başında, doğum yeri olan Kıbrıs'a yaptığı ziyarette, Makaryos'a "Kilikya Haçı" nı vermesi, yüzyıllardır aralarında derin anlaşmazlıklar bulunan Ermeni Gregoryen ve Grek Ortodoks kiliseleri arasında uzlaşma, işbirliği ve ittifak ortamı doğurmuştur. Daha sonra, 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı esnasında, Ermeni fanatikler, kiliselerinin riyasetinde Rum yandaşları ile güçlerini birleştirerek, Türkiye'ye ve Türk Milleti'ne karşı, iftira dolu ortak bir kampanyaya girişmek üzere kaynaklarını birleştirmişlerdir. Aslında ortam, Ermeni ve Rum kiliseleri için uygundu. Herşeyden önce, eski suç ortakları idiler. Çünkü, Birinci Dünya Savaşı ve Millî Mücadele dönemlerinde, birbirlerinin sırtlarını sıvazlayarak, İtilâf Devletleri marifeti ile Anadolu'da bir Ermeni ve Rum devleti kurmayı denemişlerdi.

1977 yılı, Antilyas Katogigosluğu için önemli bir yıldır. Antilyas Kilisesi'nin Kuzey Amerika Doğu Bölümü Başpiskoposu Karekin Sargisyan, Mayıs 1977'de Beyrut'a gelerek, dünyanın çeşitli yerlerinden gelen Ermeni dinî liderlerinin huzurunda, rahatsız olan I. Horen'in yardımcılığı (Katogigos Naibliği) görevine getirildi.³⁶ Karekin Sargisyan, seçimden sonra yaptığı konuşmada, Birinci Dünya Savaşı ve onu izleyen yıllarda, Türk Hükümeti'nin iki milyon Ermeni'ye soykırım uyguladığını iddia etmiştir.³⁷ 1983 yılında I. Horen'in ölümü üzerine Katogigosluk Makamı'na II. Karekin adı ile oturan Sargisyan, politikasını, anti-Türk çalışmalar üzerine inşa etti. O, Lübnan - Beyrut'u dünya Ermenileri'nin dinî ve siyasî merkezi haline getirmek, Antilyas Katogigosluğu'nun kontrolünde bulunan diğer ülkelerdeki Ermeni cemaatlarını anti-Türk propaganda ile beslemek ve uluslararası platformlarda Ermeniler'in sözcüsü olarak görünmek yolunda yoğun faaliyetlere girişti.³⁸ 28 Haziran 1995 tarihinde Antilyas Katogigosu seçilen Aram Keşişyan da, Lübnan Ermeniliği'ni canlı tutabilmek için seçimi müteakip yaptığı konuşmada "Birleşik Vatan" hedefleri üzerinde durmuştu.³⁹

³⁵ Esat Uras, a.g.e., s.71-72.

³⁶ Christopher J. Walker, a.g.e., s. 370, 391; Histoire des Arméniens, (Sous la Direktion de Gérard Dédéyan), (Toulouse: Editions Privat, 1982), s. 579, 660.

³⁷ "An Eyewitness Report On The Situation in Lebanon," The Armenian Review, Vol. 29 (1977), s. 203.

³⁸ Cezmi Yurtsever, Ermeni Terörü-Gelişimi ve Analizi, (İstanbul 1987), s. 18.

³⁹ The Armenian Weekly, 1.7.1995.

Ermeniler'in, Lübnan merkezli Türkiye aleyhtarı çalışmalarını 1985 yılından sonra, terör ortamından yoğun bir propaganda ortamına kaydırarak görmüştür.

Ermeniler'in, Lübnan merkezli Türkiye aleyhtarı çalışmalarını 1985 yılından sonra, terör ortamından yoğun bir propaganda ortamına kaydırarak görmüştür. Onlar, bu propagandalarında, Osmanlı Devleti'nden miras kalan dini ve etnik problemleri, modern Türkiye'nin politikalarına sokmak gayreti içinde bulunmaktadırlar.

Ermeniler'in mutasavver amaçlarını gerçekleştirmek için takip ettikleri yöntem farklılıklarının en tipik örneklerini sergiledikleri Lübnan, politik, kültürel, sosyal, dini kuruluşları ve terör örgütleri ile Ermeni Diasporası'nın merkezi haline gelmiştir denilebilir.